

Олександр Вікторович Яковлев, доктор культурології, доцент, *Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ*

Синергетична парадигма саморозвитку культурного континууму України

Наведено огляд наукових концепцій часопросторового моделювання континууму культури в умовах формування нового інформаційного суспільства. Зазначено знаково-символічний апарат сучасної комунікації, зорієнтований на комп'ютерну інформаційність світу. Розглянуто соціокультурний простір (зокрема, національний) як єдине часопросторове поле діяльності людства у континуумі світової культури. Визначено найважливішою функцією сучасної культури - континуальність, що дозволяє підтримувати її безперервність і динамічність в історичному часі. Виявлено, що континуум культури визначається як категорія, що виражає загальну внутрішню, нелінійну форму самоорганізації буття культури, в якій на основі взаємодії її простору і часу конститується, трансформується і відтворюється зміст культури.

Ключові слова: *культура, соціокультурний простір, часопростір, синергетика, континуум культури, глобалізація, інформаційне суспільство.*

Александр Викторович Яковлев, доктор культурологии, доцент, *Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, г. Киев*

Синергетическая парадигма саморазвития культурного континуума Украины

Приведен обзор научных концепций пространственного моделирования континуума культуры в условиях формирования нового информационного общества. Указан знаково-символический аппарат современной коммуникации с ориентацией на компьютерную информационность общества. Рассмотрено социокультурное пространство (в частности, национальное) как единое пространственно-временное поле деятельности человечества в континууме мировой культуры. Определены важнейшей функцией современной культуры - континуальность, что позволяет поддерживать ее непрерывность и динамичность в историческом протяжении времени. Выявлено, что континуум культуры определяется как категория, выражающая общую внутреннюю, нелинейную форму самоорганизации бытия культуры, в которой, на основе взаимодействия ее пространства и времени, конституируется, трансформируется и воспроизводится содержание культуры.

Ключевые слова: культура, социокультурное пространство, хронотоп, синергетика, континуум культуры, глобализация, информационное общество.

O.V. Yakovlev, Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, National Academy of Managarial Staff of Culture and Arts, Kiev

Synergetic Paradigm of Self-development Cultural Continuum of Ukraine

The review of scientific concepts of spatial modeling of a continuum of culture in the conditions of formation of a new information society is given. The sign-symbolic apparatus of modern communication with orientation to computer

information of a society is indicated. Considered socio-cultural space (in particular, national) as a single spatio-temporal field of human activity in the continuum of the world culture. The most important function of modern culture is defined - continuity, which allows maintaining its continuity and dynamism in the historical time span. It is revealed that the continuum of culture is defined as a category expressing the overall internal, non-linear form of self-organization of the existence of culture, in which, on the basis of the interaction of its space and time, its content is constituted, transformed and reproduced.

Key words: culture, socio-cultural space, chronotope, synergetics, continuum of culture, globalization, information society.

Постановка проблеми. Дослідження «нового» культурного простору пострадянської України, що відповідає власним принципам районування як географічного, економічного, так і культурного ландшафту, спонукає до осмислення поняття соціокультурного простору та просторових явищ, адже, за Ю. Лотманом, в свідомості людини картина світу вибудовується на основі певної просторової моделі організації її структури на всіх рівнях – таке бачення всесвіту є універсальною особливістю людської культури [4]. Саме тому, в сучасних дослідженнях культурологічного спрямування нерідко застосовується прийом просторового моделювання, що дозволяє вивчити вплив моделі чи концепції регіонального простору на явища культури і навпаки – дослідити, яким чином формування культурного пласту окремої території стимулює ті чи інші просторові трансформації.

Дослідження та публікації. За дослідженнями Дж. Розенау, головною прикметою глобалізації є втрата прив'язки соціальних процесів до фізичного простору. Географічний ландшафт (*landscape*) замінюється або розширюється за рахунок включення етношафта (*ethnoscape*), ідентишафта (*identiscape*), фінансошафта (*financescape*), ідеошафта (*ideoscape*), медіашафта (*mediascape*), техношафта (*technoscape*) [9]. Сьогодні втрачаються лінії географічно обмежених просторів і детериторизація стає

наслідком панування нових просторових потоків, утвердження нової соціокультурної архетектоніки людського суспільства. Глобальний культурний простір розподіляється умовно на культурно символічні простори-потоки: етнопростір і ідентпростір, що змінюються в умовах збільшення імігрантських потоків; фінансовий простір, сформований світовим капіталом; медіа- і технопростір, що розширюється завдяки розвитку сучасних технологій і засобів комунікації і, відповідно до цього, ідеопростір, пов'язаний з швидким розповсюдженням нових ідеологем.

Формування нових комунікаційних технологій сприяє інтенсифікації культурного обміну в інформаційному суспільстві завдяки розвитку нових знакових систем. Знаково-символічний апарат комунікації зорієнтований на освоєння життєвого простору, в якому часопростір постає в новому вигляді комп'ютерного інформаційно-символічного світу. Віртуалізація простору Інтернет-реальності впливає на формування міжкультурних зв'язків, у глобальній мережі стираються часопросторові межі, прискорюється комунікація і змінюється з вербальної на знаково-символічну.

Розглядаючи біосферу як особливий просторово-часовий континуум, В. Вернадський зазначає: йдеться про «явище простору – часу, що геометрично не співпадає з простором, в якому життя проявляється не у вигляді четвертої координати, а у вигляді зміни поколінь» [3, с. 258-259]. Розвиваючи ідеї В. Вернадського, Ю. Лотман встановлює взаємовідносини простору і культури: «Культура організує себе у формі певного «простору – часу» і поза такої організації існувати не може» [4, с. 259]. Соціокультурний простір Ю. Лотман розглядає як семіосферу, де існують мови мистецтв, існування яких можливе лише в їх зануренні до «певного семіотичного простору, і лише в силу взаємодії з цим простором вони здатні функціонувати» [4, с. 251].

Мета статті. Дослідити континуум культури як категорію, що виражає загальну внутрішню, нелінійну форму самоорганізації буття культури на основі взаємодії її простору і часу. З цих позицій необхідно розглянути

соціокультурний простір (зокрема, національний) як єдине часопросторове поле діяльності людства саме у континуумі світової культури та охарактеризувати відповідну функцію сучасної культури - континуальність, яка надає можливість підтримувати її безперервність і динамічність в історичному часі.

Виклад матеріалу дослідження. Соціокультурний простір є продуктом діяльності людей. Своєю чергою, формування соціокультурного простору створює найбільш сприятливе і комфортне середовище для залучення індивіда (або цілих груп людей) до культури. Соціальні поля і практики як автономні системоутворюючі частини соціального простору також варіюються, залежачи від політичної та економічної форми простору і часу. П. Бурдьє констатує, що «з моменту появи концепцій світової історії людства виникло нове поняття – соціокультурний простір, у якому роз'єднані історичні періоди утворюють собою єдине просторово-часове поле» [2, с. 5].

Прискорений темп науково-технічного розвитку, перманентність і швидкість змін у всіх сферах людської діяльності, мозаїчність і візуалізація інформації – характерні ознаки сучасного соціокультурного простору. Загальні тенденції розвитку суспільства зумовлюють стимулювання людської діяльності у різних сферах, необхідність більш успішної реалізації людських ресурсів – в першу чергу творчого потенціалу окремої людини. Поля, що складають соціокультурний простір (політичне, економічне, соціальне, культурне й т.д.) визначаються, у першу чергу, як поля відносин, тобто структуруються за певними ознаками. Визначення простору як соціокультурного передбачає, що соціальні процеси є культурно опосередкованими.

На інституціональному рівні соціокультурний простір має у своїй структурі людські ресурси і матеріально-технічну базу (інфраструктуру соціокультурного простору), функція яких є технічно допоміжною. У процесі такої взаємодії відбувається діалог культур, що може реалізовуватися в різний спосіб. Один з них – культурна дифузія, коли ті чи інші культурні

моделі поширюються в просторі «по горизонталі». В результаті міжкультурних контактів може відбуватися також явище акультурації, тобто сприйняття однією групою людей культурної моделі іншої групи. Особливої ваги воно набуває в ситуації поліетнічної, полікультурної взаємодії, що відбувається в межах певного регіону.

У контексті мистецтвознавчих досліджень набуває великого значення структурованість власне культурної складової соціокультурного простору (література, різні види мистецтва тощо) – художнього простору. Художній простір мистецького твору може трактуватися як складова конкретного поля (за П. Бурдьє) [2] соціокультурного простору, виступаючи як елемент складно упорядкованої системи останнього. У художньому просторі, трактованому як простір мистецького твору, отримує специфічні прояви діалектична єдність часових і просторових вимірів культури. Враховуючи багатосаровість і внутрішню складність соціокультурного простору, найбільш продуктивним постає його розгляд з позицій системного і системно-структурного підходів. Застосовують також семіотичний і комунікативний підходи.

Соціокультурний простір вивчають також у його співвідношенні з простором інформаційним. Це природно, адже особливостями сучасного соціокультурного простору є інтеграція всіх сфер життя, активізація міжкультурних зв'язків, зростання ролі комунікацій, розвиток особливого відкритого для всіх інформаційного підпростору.

У процесі еволюції елементи інформаційного простору успадковуються всіма іншими більш генетично пізніми формами соціальних просторів (у тому числі й соціокультурному просторі), а, крім того, вони модифікуються під впливом науково-технічного прогресу. Очевидно, ті самі елементи є вихідними й для соціокультурного простору, тому що на їхній основі «вирастають» компоненти сучасного соціокультурного простору.

Найважливіша функція сучасної культури - її континуальність, що дозволяє підтримувати її безперервність і динамічність в історичному часі.

Континуальність являє собою таку форму буття культури, в якій на основі єдності її простору і часу забезпечується специфіка змісту, відносна автономність і самодостатність культури, її цілісність, внутрішня органічність. Завдяки континууму культура здатна виявляти, об'єктивувати свій внутрішній, віртуально реальний зміст, свій потенціал і тим самим будувати реальність історичного процесу. Традиційно реалізуючи саме цю функцію, культура на кожному етапі свого розвитку формувала свій особливий часопростір з характерним для нього стилем, нормами і словником символів [1].

Постановка і обґрунтування проблеми часопросторового континууму культури привела до необхідності формування такого концептуального простору, в контексті якого виявляються нові властивості часопростору культури, обумовлені їх зв'язком зі смисловими, символічними, нормативними змістовними категоріями культури. Континуум культури, в світлі цього, зумовлює специфіку свого простору внутрішньою логікою безперервного саморозгортання і задає їй ту міру зв'язку форми та змісту, яка і визначає порядок організації його елементів, пов'язаних принципом безперервності. При цьому, очевидним стає протиріччя між розгортанням змісту культури, її цілісності (конкретністю культурно-історичного процесу), з одного боку, і неможливістю зафіксувати цю цілісність в певних просторово-часових межах, з іншого. Континуум тут виявляється формою буття культури, що фіксує цю особливість безперервності культурного саморозгортання, яка включає одночасність його спрямованості - вшир і вглиб простору-часу; в простір свого майбутнього і минулого, центроване актуальними в даний час проблемами і їх смислами в модусі теперішнього часу.

Зміст континууму, крім беззупинності, включає до себе також такі значення, як переривчастість, дискретність, що дозволяє розкрити важливі закономірності буття культури, алгоритм її самоконструювання, конкретизувати з позицій, близьких до холізму, характеристики цілісності

культури. Головне полягає в тому, що на доповнення синергетики - близького за методологією наукового напрямку - континуальна парадигма дозволяє всебічно обґрунтувати пріоритет суб'єктно-людського буття в культурі, саму можливість її нескінченного історичного саморозгортання.

У світлі концепції континууму стають зрозумілими підстави, які обґрунтовують ідею можливості дослідження культури з позицій синергетики. Синергетика (від грецької – сумісний, злагоджено діючий) – напрям міждисциплінарних досліджень, породжений розвитком теорії систем і методологією системного аналізу, який наголошує на тому, що основні закономірності самоорганізації, виявлені при вивченні природних термодинамічних процесів, мають дуже широкий спектр дії і розповсюджуються на розвиток, в тому числі, соціокультурних систем.

Континуум культури визначається як категорія, що виражає загальну внутрішню, з нелінійним розвитком, форму самоорганізації буття культури, в якій на основі взаємодії її простору і часу конституюється, трансформується і відтворюється її зміст. Така форма моделює цілісність культури, одночасно будучи алгоритмом її самоорганізації та саморозвитку.

Можливість континууму культури впливати на нескінченно різноманітні і неусвідомлювані порядки і ритміку розгортання глобалізаційних процесів забезпечена таким чином, не стільки фактором свідомості, скільки особливостями культурного буття людини, в яких визначена внутрішня міра збереження самого людського початку в світі. Тим самим ставиться проблема власне суб'єктно-культурного регулювання сучасної глобалізації. Мова не йде про підміну культурною різноманітних рівнів глобалізації, її напрямків, які набули міжнародного статусу як центри розвитку. Саме тут панують закони і тенденції синергетики: з нескінченим різноманіттям окремих флуктуацій і підсистем, вибудовується певна рівновага, яка утримує процес глобалізації від колапсу.

Як основа регіональної культури континуум забезпечує її синхронізацію з ритмікою світової культури. Він «дозволяє» пропускати

через себе певні смисли, символи і норми світової культури, оскільки між усіма культурами існує структурна подібність. Але в процесі цього співвіднесення і прояснюється специфіка та відмінні риси регіонального суб'єкта, його зв'язок з територією і характером адаптації - в тому числі соціокультурної - до зовнішнього середовища. Регіональна культура може через континуум, з одного боку, сприймати інновації світової культури, а з іншого, вносити ці інновації в неї.

Висновки. Через призму формування наукової синергетичної парадигми культурний простір розглядається як духовно-енергетичне інформаційне поле, яке забезпечує входження людини в нове соціокультурне поле на принципах сумісності, співучасті і взаємозбагачення етнокультур. З точки зору синергетики, процеси самоорганізації характеризуються такими протилежними тенденціями, як: нестійкість і стійкість, дезорганізація і організація, хаос і порядок. Завдяки синергійним процесам самоорганізації відбувається взаємодія елементів, підсистем і систем, що призводить до їх збалансованої поведінки і в результаті – до утворення інноваційних структур, які слугують прогресу суспільства, культури і мистецтва.

Сутність зазначеної у статті концепції полягає в дослідженні закономірностей перетворення елементів і підсистем етнокультури в ієрархічно складні структури культурної діяльності українського соціуму в площині синергетичної парадигми саморозвитку. З цієї точки зору завданням культурології є виявлення тих внутрішніх культуротворчих сил, що впливають на динаміку розвитку культури і саме синергетичне мислення, що розвиває методологію системних досліджень, відкриває нові можливості пізнання закономірностей саморозвитку та самоорганізації сучасного українського суспільства, яке переживає свою соціокультурну трансформацію в умовах світових процесів глобалізації та альтернативного поглиблення етнонаціональних регіональних ідентифікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баркова Э.В. Пространственно-временной континуум в онтологийкультуры. Волгоград: Издательство Волгоградского университета, 2002. 299 с.
2. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики / пер. с франц. ; отв. ред. перевода, сост. и послесл. Н. А. Шматко. М. : Институт экспериментальной социологии; СПб. : Алетейя, 2005. 576 с.
3. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. М.: Наука, 1991. 270 с.
4. Лотман Ю. Внутри мыслящих миров // Семиосфера. С.-Петербург: «Искусство–СПБ», 2000. С. 150-390.
5. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ./ Общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. М.: Прогресс, 1986. 432 с.
6. Свідзінський А.В. Синергетична концепція культури. Луцьк: Вежа, 2008. 696 с.
7. Хакен Г. Синергетика. М., 1985. 361 с.
8. Яковлев О. Культурологічні виміри синергетики регіональних ідентичностей в сучасній Україні // Аркадія. 2012. 4 (35). С. 41- 44.
9. Rosenau J. N. The Challenges and Tensions of a Globalized World // American Studies International, Vol. XXXVIII, # 2, June 2000. P. 9-10.

REFERENCES

1. Barkova E.V. Prostranstvenno-vremennoy kontinuum v ontologiikulturyi. Volgograd: Izdatelstvo Volgogradskogo universiteta, 2002. 299 s.
2. Burde P. Sotsialnoe prostranstvo: polya i praktiki / per. s frants. ; отв. red. perevoda, sost. i poslesl. N. A. Shmatko. M. : Institut eksperimentalnoy sotsiologii; SPb. : Aleteyya, 2005. 576 s.

3. Vernadskiy V.I. Nauchnaya myisl kak planetnoe yavlenie. M.: Nauka, 1991. 270 s.
4. Lotman Yu. Vnutri myislyaschih mirov // Semiosfera. S.-Peterburg: «Iskusstvo–SPB», 2000. S. 150-390.
5. Prigozhin I., Stengers I. Poryadok iz haosa: Novyy dialog cheloveka s prirodoy: Per. s angl./ Obsch. red. V. I. Arshinova, Yu. L. Klimontovicha i Yu. V. Sachkova. M.: Progress, 1986. 432 s.
6. SvIdzInskiy A.V. Sinergetichna kontseptsIya kulturi. Lutsk: Vezha, 2008. 696 s.
7. Haken G. Sinergetika. M., 1985. 361 s.
8. Yakovlev O. Kulturologichni vimiri sinergetiki regionalnih identichnostey v suchasnyy Ukraini // Arkadia. 2012. 4 (35). S. 41- 44.
9. Rosenau J. N. The Challenges and tensions of a Globalized World // American Studies International, Vol. XXXVIII, # 2, June 2000. P. 9-10.

UDC [378.016:81 243] (410)

Synergetic paradigm of self-development cultural continuum of Ukraine

Yakovlev Olexander Viktorovich, Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, *National Academy of Managarial Staff of Culture and Arts*, Kiev
yalikdeveloper@gmail.com

The purpose of the article. To explore the continuum of culture as a category that expresses the general internal, nonlinear form of self-organization of the existence of culture on the basis of the interaction of its space and time. From these positions it is necessary to consider the socio-cultural space (in particular, national) as the only time-space field of human activity in the continuum of world culture

and to characterize the corresponding function of modern culture - continuity, which provides an opportunity to maintain its continuity and dynamism in historical time.

Research methodology. Given the multilayeredness and the internal complexity of the socio-cultural space, we consider the problem from the point of view of system and system-structural approaches. We also apply semiotic and communicative approaches.

Conclusions Through the prism of the formation of a scientific synergetic paradigm, cultural space is considered as a spiritual energy informational field, which ensures the entry of man into a new socio-cultural field on the principles of compatibility, complicity and mutual enrichment of ethnic cultures. From the point of view of synergetics, processes of self-organization are characterized by opposite tendencies, such as: instability and stability, disorganization and organization, chaos and order. Due to synergistic processes of self-organization, the interaction of elements, subsystems and systems occurs, leading to their balanced behavior and, as a result, to the formation of innovative structures that serve the progress of society, culture and art.

The essence of the concept stated in the article is to study the regularities of the transformation of elements and subsystems of ethnoculture into hierarchically complex structures of the cultural activity of Ukrainian society in the plane of self-development synergetic paradigm. From this perspective, the task of cultural studies is to identify those internal cultural-developmental forces that influence the dynamics of cultural development, and it is the synergetic thinking that develops the methodology of systematic research, opens up new possibilities for the knowledge of the patterns of self-development and the self-organization of modern Ukrainian society, which is experiencing its socio-cultural transformation under the conditions of world processes of globalization and alternative deepening of ethnonational regional identities.

Novelty. It is revealed that the continuum of culture is defined as a category expressing the general inward, nonlinear form of self-organization of the existence

of culture, in which, based on the interaction of its space and time, its content is transformed and reproduced on the basis of the interaction of its space and time.

The practical significance. Ukrainian scientists and cultural design practices can find the information contained in this article useful in developing new strategies for shaping the modern cultural space of Ukraine.

Key words: culture, socio-cultural space, chronotope, synergetics, continuum of culture, globalization, information society.